

## Nettihujuja, valheita ja videonauhaa

Terrori-iskut New Yorkin World Trade Centeriin ja Yhdysvaltain puolustusministeriöön Washingtonissa 11.9.2001 laukaisivat paitsi mediavyörytyksen myös huhumyllyn. Olosuhteet olivat otolliset: yllättävä tapahtumaketju kosketti laajoja ihmisjoukkoja eikä tarkkaa tietoa tekijöistä, heidän taustavoimistaan, uhrien määrästä tai iskujen syistä ja seurauksista saatu pitkään aikaan.

Erityisesti internetiä käytettiin huhujen synnyttämisen ja levittämiseen. Internetin vahvuus ja heikkous on, että periaatteessa kuka tahansa voi panna verkkoon melkein mitä tahansa ja levittää sitä ympäri maailmaa. Verkossa alkoikin heti iskujen jälkeen risteillä tarinoita ihmepeleistä, salaliittoteorioista, numeromystiikasta ja toteutuneista Nostradamuksen ennusteista. Erästä rauniokuvasta löydettiin savun muodostamat paholaisen kasvot. Laajalle levisi myös ”viimeinen” valokuva, jossa turistin väitettiin poseeraavan World Trade Centerin katolla, taustanaan lähestyvä matkustajakone sekunnin murto-osaa ennen törmäystä. Kuva oli melko aidon näköinen, mutta koneen tyyppi oli väärä.

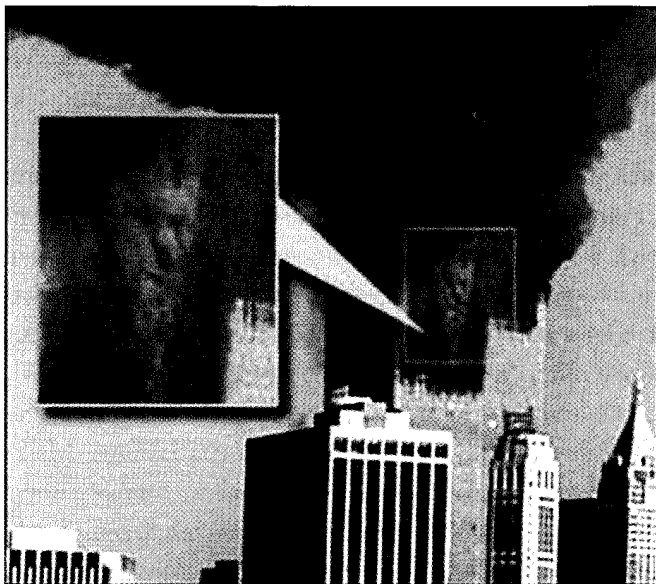
Suuri osa tästä *netloresta* oli helposti osoitettavissa huijaukseksi tai hauskanpidoksi, jota perinteiset joukkoviestimet käsittelivät pikemminkin humpuukina ja kuriositeettina kuin vakavasti otettavana aineistona (esim. Helsingin Sanomat 16.9.2001). Uskon, että suuri osa myös yksityisesti levitetyistä nettihujuista koettiin pikemminkin jonkinlaiseksi viihteeksi ja internetin mahdollisuuksien demonstroinniksi kuin todellisuuden kuvaukseksi.

Mutta oli myös nettihujuja, joihin oikeasti uskottiin ja joita sen vuoksi kerrottiin eteenpäin. Marraskuussa esimerkiksi monet amerikkalaiset marketit autoituvat, koska internetissä levinneen huhun mukaan Halloween-juhlan aikana tehtäisiin terrori-isku ostoskeskukseen (Stross 2001).

Eniten vaivaa aiheutti nettihuju, jonka mukaan lukuisilla televisiokanavilla ympäri maailmaa näytetty uutisfilmi terrori-iskua riemuitsevista palestiinalaisista olisi ollut huijaus. Uutisen mukaan palestiinalaiset riemuitsivat onnistuneita terrori-iskuja, kun taas nettihuhun mukaan filmi olisikin kuvat-

tu jo 1991 Persianlahden sodan yhteydessä. Väite osoittautui myöhemmin vääräksi, mutta ehti aiheuttaa useita ketjureaktioita ympäri maailmaa Suomea myöten.

Pohdin seuraavassa huhujen merkitystä ja sitä, mikä tekee huhusta uskottavan. Käytän esimerkkinä nettihuhua, joka koski juhlivia palestiinalaisia käsittelevää uutisfilmiä. Mielenkiintoiseksi analyysikohteeksi tämän huhun tekee sen aiheuttamat poikkeukselliset reaktiot sekä se, että tämän huhun alkuperä ja elinkaari on ilmeisen luotettavasti kyetty selvittämään. Ensin kuitenkin huhun määrittelystä.



Yhden huhun mukaan WTC:n palavaa tornia esittävässä valokuvassa näkyvät saatanan tai jumalan kasvot.

## Mikä on huhu?

Varhaisissa huhututkimuksissa huhu määriteltiin usein henkilöä tai asiaa koskevaksi ajankohtaiseksi informaatioksi, jonka todenperäisyyttä ei ole vahvistettu. Tämänäyttöinen määritelmä lienee monesti myös arkiajattelun taustalla.

Määritelmässä on ainakin kaksi suurta ongelmaa. Ensinnäkin, millainen vahvistus on riittävä, jotta huhu muuttuu paikkansa pitäväksi faktaksi tai vaikkapa uutiseksi? Usein, esimerkiksi journalismissa, vahvistajana on luotettavana pidetty lähde, kuten päättäjä tai viranomainen. On kuitenkin lukuisia

esimerkkejä siitä, ettei normaalisti luotettava lähde ole aina luotettava. ”Virallisesti” todeksi vahvistettu asia saattaa olla pikemminkin disinformaatiota.

Toiseksi määritelmä olettaa huhun olevan jollakin tavalla virheellistä tietoa, ”pelkkä huhu”. Mutta entä jos informaatio vahvistetaan myöhemmin paikkaansa pitäväksi? Miten sama informaatio voi olla välillä huhua ja välillä tietoa? Huhun olennainen piirre ei suinkaan ole, että se on virheellistä tietoa vaan se, että se voi pitää paikkansa (Kapferer 1988). Eihän huhuja uskottaisi ja levitettäisi, jos niiden oletettaisiin olevan virheellisiä.

Turnerin (1964) mukaan huhussa ei niinkään ole kyse sanomien levittämisestä kuin tilanteen määrittelystä. Shibutani (1966) puolestaan määritteli huhun viestinnäksi, jonka avulla ryhmä ihmisiä pyrkii rakentamaan epämääräisestä tilanteesta yhteisen tulkinnan. Huhu on siis paitsi informaation levittämistä, myös prosessi, jossa informaatiota tulkitaan ja kommentoidaan. Voikin sanoa, että huhu tässä mielessä pikemminkin orientoi kuin informoi (Kapferer 1988, 49).

Kapfereria seuraten pidän huhuja tapana luoda yhteisyyttä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Huhusta tulee usein keskustelunaihe, joka aiheuttaa kommentointia ja väittelyä. Keskustelussa itse tapahtuma jää taka-alalle ja aletaan puhua sen herättämistä kysymyksistä ja opetuksista. Tästä debatista kasvaa konsensus siitä, miten asiaa tulee tulkita ja tätä tulkintaa voisi kutsua yleiseksi mielipiteeksi tai ryhmän mielipiteeksi.

Ei ole sattumaa, että ihminen kuulee juuri niitä huhuja kuin kuulee. Kuulumme ryhmään jonka mielipiteitä, arvostuksia ja asenteita jaamme. Meille kerrotaan huhuja, joihin meidän oletetaan uskovan ja me kerromme huhuja eteenpäin niille, joiden oletamme niihin uskovan. Huhujen tehtävänä on vahvistaa yhteisön perusarvoja.

## Brasilialainen väärinkäsitys

Huhu siitä, että CNN:n välittämä uutisfilmi juhlivista palestiinalaisista olisi ollut vuosikymmenen takainen, lähti liikkeelle brasilialaisesta yliopistosta. Reutersin tekemän selvityksen mukaan Universidand Estata Brasilin opiskelija Már Carvalho oli kuullut suullisesti, että eräällä professorilla olisi ollut vanha videokasetti, joka sisältäisi täsmälleen saman filminpätkän kuin Reutersin välittämä uutinen.

Carvalho kirjoitti tästä eräälle sähköpostilistalle<sup>1</sup>, jonka lukijat pyysivät lisää yksityiskohtia. Carvalho otti yhteyttä opettajaan, jolla videokasetti olisi pitänyt

olla, mutta kuuli, ettei kasettia ollutkaan olemassa. Opiskelija kirjoitti uudelleen sähköpostilistalle, mutta alkuperäinen viesti oli jo lähetetty eteenpäin.

Huhu aiheutti ketjureaktioita ympäri maailmaa. Filmin takana ollut Reuters teki seikkaperäisen selvityksen huhun taustasta ja julkaisi sen tulokset internet-sivuillaan (<http://www.about.reuters.com/statement.asp>). Ainakin kolme amerikkalaista erilaisten huhujen taustojen selvittämiseen erikoistunutta saittia, Urban Legends and Folklore (<http://urbanlegends.about.com/mbody.htm>), CSICOP Hoax Watch (<http://www.csicop.org/hoaxwatch/>) ja Urban Legends Reference Pages (<http://www.snopes2.com/>) selvittivät muiden WTC-iskua koskevien huhujen ohella myös tämän huhun taustoja. Suomessa Yleisradio teki aiheesta oman selvityksensä.

Kaikkien näiden selvitysten mukaan väite siitä, että filmi olisi ollut kymmenen vuotta vanha, oli perätön. Esimerkiksi kuvissa näkyneiden autojen, maastopyörien ja kännyköiden malleista saattoi päätellä, että kyse oli tuoreemmasta filmistä<sup>2</sup>.

Tarkkaa tietoa siitä, kuinka laajalle huhu kulkeutui, ei ole. Reaktioista päätellen se levisi nopeasti ja ympäri maailmaa. Suomessakin sitä levitettiin paitsi internetissä – itse sain sen ainakin kolmelta eri taholta – myös Iltalehden välityksellä 20. syyskuuta. Lehden kolumnisti, europarlamentaarikko Matti Wuori (IL 20.9.2001), otti huhun todesta ja näki sen esimerkkinä siitä, kuinka suurelle televisioyhtiöllekin voi käydä, kun jotain tapahtuu ”vakiintuneen tiedonvälityksen tummassa katveessa”.

Kuvaavaa on että kun CNN alkoi ensilamaannuksesta toettuaan näyttää iskua muka juhlivista palestiinalaisista, nauha oli jo vuonna 1991 taltioitua arkistokuvaa, jossa riemuuttiin siitä, että Irak oli iskenyt Kuwaitiin. Maailman kattava katse ei ollut ehtinytkään Lähi-itään riittävän ripeästi.<sup>3</sup>

Mikä teki huhusta niin uskottavan, että niin monet päättivät levittää sitä eteenpäin?

## Lähde vaikutti uskottavalta

Hyvin leviävillä huhuille on tyypillistä, että niissä viitataan johonkin hyvin informoituun lähteeseen tai luotettavana pidettyyn auktoriteettiin. Uskottavuutta pyritään lisäämään myös erilaisilla yksityiskohdilla, kun huhua edelleen levitetään.

Brasilialainen yliopisto-opiskelija puhui viestissään opettajasta, jonka hallussa olevan, noin kymmenen vuotta vanhan videofilmin sisältö olisi sama kuin CNN:llä lähetetyssä uutisfilmissä. Kyse oli siis normaalisti luotettavasta ja puolueettomana pidetystä tahosta, yliopistosta. Luotettavuutta lisäsi se, että hän puhui omasta opettajastaan eikä esimerkiksi ”eräästä yliopistomme opettajasta”. Uskottavuutta lisäsivät konkreettiset yksityiskohdat, kuten se, että tämä opettaja oli viestin mukaan ottanut aiheesta yhteyttä CNN:ään ja brasilialaiseen televisioyhtiöön Globoon.

Myös se, ettei Brasilia ole osapuoli Lähi-idän kiistoissa, saattoi lisätä uskottavuutta. Esimerkiksi Saudi-Arabiasta tai Jordaniasta tullutta viestiä ei ehkä olisi otettu yhtä vakavasti.

Itselleni välikäsien kautta saapunut versio Carvalhon viestistä oli hieman lyhyempi kuin Urban Legends Reference Pagen julkaisema, mutta minun viestiini oli tuntematon henkilö lisännyt, että ”Alexander Cockburnin toimittaman CounterPunchin avustaja kollegoineen” oli verrannut nauhaa kymmenen vuotta vanhaan videoon ja ”havainnut ne identtisiksi”. Itse en tosin löytänyt CounterPunchin nettisivuilta mitään aiheeseen liittyvää.

Eräänlaista todistusaineistoa siis riitti, vaikka videon ”nähteen” olivat kummallisesti joka käänteessä anonyymejä henkilöitä.

## Tieto oli mahdollinen

Tiedon hyväksyttävyyys ja uskottavuus on riippuvainen kontekstista, jossa se esitetään. Se, mitä yksi ryhmä pitää todennäköisenä, kuulostaa toiselle uskottomalta. Se, mikä menee läpi tänään, ei välttämättä mene huomenna.

Keskittyvä kansainvälinen mediakenttä ja näkökulmien länsipainotteisuus lienevät saaneet monet muutkin kuin Matti Wuoren epäilemään, ettei suurilla televisioyhtiöillä ole halua tai kykyä hoitaa kunnolla ”vakiintuneen tiedonvälityksen tummia karveita”. Ajatus siitä, että syrjäisten seutujen uutisia kuvitettaisiin vanhalla arkistomateriaalilla, ei ehkä tuntunut liian kaukaa haetulta. Tämä ei vaatinut edes uskoa salaliittoteoriaan. Kenties kyse oli vain kiireestä ja ajattelelomuudesta tilanteessa, jossa uutinen oli jollakin tavalla kuvitettava.

Mahdollisen rajoissa oli myös ajatus, että konfliktitilanteessa toimittajat tiedostaen tai tiedostamattaan valitsevat puolensa ja tekevät sen mukaisia ratkaisuja. Yhdysvaltalainen media oli ennenkin kulkenut kriisien keskellä ”patrioottisen kulkueen kärjessä” (Luostarinen 2001, 34). Ehkä isänmaallisuuden

puuska oli saanut filmitoimittajan valitsemaan arkistomateriaalia, joka demonisoi konfliktin *toiset* eli muslimit.

## Yhdistävä selitysmalli

Huhujen houkuttelevuus perustuu myös siihen, että ne voivat auttaa luomaan yhdistävän selitysmallin irrallisille faktoille. Ne voivat auttaa meitä yhdistämään asioita, jotka olemme havainneet, mutta joiden keskinäistä yhteyttä emme ole vielä oivaltaneet.

Carvalhon viesti sisälsi monia elementtejä, jotka eivät suoranaisesti liittyneet uutisvideota koskevaan huhuun, mutta jotka kenties muodostivat eräänlaisen mielipideklusterin: keskittynyt tiedonvälitys, palestiinalaisten asema uhreina ja Yhdysvaltain vuosikymmeniä jatkunut sortopoliitiikka. Mielipideklusterilla tarkoitan näkemysten rypästä, jossa samaa mieltä oleminen yhdellä osa-alueella tarkoittaa usein samanmielisyyttä myös klusterin toisilla alueilla. Tässä tapauksessa mielipideklusterin yhteinen nimittäjä oli näkemys siitä, että Yhdysvallat hallitsee kansainvälistä politiikkaa ja länsimaista joukkoviestintää.

Carvalhon teksti oli eräänlainen vastatarina Yhdysvaltojen poliittisen johdon ja länsimaisten joukkoviestimien valtavirtatarinalle, joka määritteli amerikkalaiset järjettömän terroriteon uhreiksi. Carvalhon huhu pyrki horjuttamaan tätä tulkintaa kytkemällä Yhdysvaltain omat tekemiset tapahtumien taustaksi. Yhdysvallat on omilla teoillaan luonut pohjaa vihalle, jonka seurausta iskut olivat. Koska Yhdysvallat ei ole kunnioittanut muita maita ja koska Yhdysvaltain toimet ovat tuhonneet monien maiden taloudet, on ymmärrettävää, että joku haluaa lyödä takaisin.

Se, että Carvalho kytki Yhdysvaltain hallituksen toimet ja CNN:n väitetyn huijauksen yhteen, antaa ymmärtää myös, että nämä tahot toimivat jonkinlaisessa yhteisymmärryksessä tai ainakin tarkastelivat asioita samanlaisten linssien läpi. Sille, joka uskoi vastatarinaan, oli ehkä helpompaa uskoa Carvalhon tekstin muihinkin osiin kuin sille, joka piti valtavirtatarinaa uskottavampana.

## Tieto oli toivottavaa

Tärkein syy huhun leviämiseen on se, että huhu levittää toivottavaa tietoa. Joskus halu uskoa on niin suuri, että se syrjäyttää muut todellisen ja todennä-

köisyyden kriteerit. Huhu ikään kuin vahvistaa sen, mitä hiljaa ajattelemme tai toivomme.

Juhliviin palestiinalaisten katsominen oli varmasti tuskallista monille, jotka näkevät palestiinalaiset Lähi-idän kiistojen altavastaajina niin aseellisessa taistelussa kuin propagandasodassakin. Tästä näkökulmasta voitiin kysyä: Miksi taas näytettiin fanaattisia muslimeja, miksei näytetä fanaattisia juutalaisia? Miksi taas kaivettiin esiin ääriyhmiä, miksei näytetä tavallista elämää elävää maltillista enemmistöä? Kuvat tuntuivat vahvistavan Israelin propagandaa, joka jo muutenkin on hyvin esillä.

Monia varmasti ärsyttää myös kansainvälisen uutistoiminnan konfliktikeisyys, kaupallisuus ja keskittyminen alueisiin, joissa länsimailla on taloudellisia tai poliittisia intressejä. Kuten Wuori kolumnissaan kirjoittaa: ”Kun talous hallitsee maailmaa, reaaliaikaisen informaation ruokkimasta kyltymättömästä uutisnälästä ja sille välttämättömistä mutta usein pinnallisista tooteista ja symboleista tulee elämänmuodon erottamaton osa ” (IL 20.9.).

Ehkäpä moni oli toivonut salaa, että sellainen reaaliaikaisuuden ja pinnallisuuden airut kuin CNN jäisi samaan tapaan kiinni tekaistusta uutisesta kuin eräät muutkin suuria yleisöjä tavoittelevat viestimet. Brasilialaisen yliopistomiehen hallussa ollut todistusaineisto oli kuin vastaus tähän toiveeseen.

## Internet inflatoituu

Internet-huhusta löytyy paljon samoja piirteitä kuin perinteisestä, suusta suuhun kulkevasta huhusta. Huhu syntyy samankaltaisissa olosuhteissa, sitä rakennetaan samoilla elementeillä, sen uskottavuutta lisätään samantyyppisillä keinoilla ja se saattaa muuttua edetessään. Myös internet-huhua levitetään kernaasti ihmisille, joiden oletetaan siihen uskovan. Internet-huhukin on eräänlainen ryhmän perusarvojen ja -asenteiden vahvistaja.

Perinteisen huhun ja internet-huhun erona on kuitenkin se, että huhun levittäminen useille ihmisille ja yli maantieteellisen rajojen on internetin avulla selvästi henkilökohtaista vuorovaikutusta nopeampaa, vaikkapa forward-komennon ja erilaisten osoitelistojen avulla.

Ehkä on myös niin, että perinteisiin huhuihin on jo totuttu, ja että niihin liittyy eräänlainen huhukulttuuri, joka auttaa suhtautumaan niihin tietyin varauksin.

Internet on mediana edelleenkin niin nuori, ettei vastaava kulttuuri ole vielä yhtä vahva. Näyttää siltä, että uskomme internetin viestejä kevyemmin

perustein kuin kaduilla ja kahviloissa suullisesti kuultuja juttuja. Kenties internetissä on vielä palanen jotain samaa kuin radiossa 1930-luvulla, jolloin Orson Wellesin kuunnelma marsilaisten hyökkäyksestä sai tuhannet ihmiset pakenemaan kodeistaan. Mutta tuskin enää kauaa. Videohuhun kaltaiset ohilyönnit inflatoivat tehokkaasti paitsi huhun lähteen, myös internetin luotettavuutta.

YTT Tuomo Mörä on Helsingin yliopiston viestinnän laitoksen yliassistentti

## Viitteet

- 1 Tässä Már Carvalhon allekirjoittama huhu on kirjoitusvirheineen muodossa, jota Urban Legends Reference Pages pitää alkuperäisenä: All around the world we are subjected to 3 or 4 huge news distributors, and one of them - as you well know - is CNN. Very well, I guess all of you have been seeing (just as I've been) images from this company. In particular, one set of images called my attention: the Palestinians celebrating the bombing, out on the streets, eating some cake and making funny faces for the camera. Well, **THOSE IMAGES WERE SHOT BACK IN 1991!!! Those are images of Palestinians celebrating the invasion of Kuwait!** It's simply unacceptable that a super-power of communications as CNN uses images which do not correspond to the reality in talking about so serious an issue. A teacher of mine, here in Brazil, has videotapes recorded in 1991, with the very same images; he's been sending emails to CNN, Globo (the major TV network in Brazil) and newspapers, denouncing what I myself classify as a crime against the public opinion. If anyone of you has access to this kind of files, search for it. In the meanwhile, I'll try to 'put my hands' on a copy of this tape. But now, think for a moment about the impact of such images. Your people is hurt, emotionally fragile, and this kind broadcast have very high possibility of causing waves of anger and rage against Palestinians. It's simply irresponsible to show images such as those. Finally, I'd like to say that we all regret and condemn all that has happened in the last days; but Nikos has a point here. I really don't want to be misunderstood here, but the truth is that US government had shown no respect for other countries in the last decades. In the 60s and 70s they had helped lots of military coups throughout the world (including Brazil in 64). Later, with Reagan and Bush Father, the Washington Consensus have been demolishing the bases of our economies, making us more and more dependant (and, many of us, preoccupied with this situation). Your current president quickly made things worse: Kyoto Protocol, Star Wars, Colombia Plan, the exchange of rain forest for pieces of external debt, the abandonment of the position of third party in negotiations between IRA and England, and between Palestinians and Israel. All those mistakes in US external politics made your country more hatred than before, and, of course, more vulnerable.
- 2 Reutersin uutisvideo ei suinkaan ollut ainoa, joka kertoi juhlivista palestiinalaisista. Esimerkiksi Helsingin Sanomat kertoi hyökkäystä seuraavana päivänä "tuhansien palestiinalaisten" kerääntyneen kaduille Nablusissa, Itä-Jerusalemmissä ja Gazassa juhlimaan Yhdysvaltoja vastaan tehtyä terrorihyökkäystä. Jutussa oli myös valokuvia juhlijoista. (HS 12.9.2001, A5)



- 3 Kiista juhlivia palestiinalaisia kuvaavasta uutispätkästä ei päättynyt filmin ikään liittyvän huhun selvittämiseen. Saksalaisen Stern-lehden toimittajat jäljittivät Reutersin videolla esiintyneen naisen ja kysyivät, mitä tämä oli kameroiden edessä iloinnut. Nainen kertoi, että oli syynä olivat leivokset, joita hän oli juuri saanut. Hän väitti itse asiassa kuulleensa koko terrori-iskusta vasta useita päiviä myöhemmin (Shachar 2001.) Tähän on syytä lisätä, että filmin kuvaamisen ja naisen kommentin välillä palestiinalaisten presidentin Jasser Arafatin hallinto oli kritisoinut tiukasti terrori-iskua juhlivia kansalaisia.

## Lähteet

- Kapferer, Jean-Noël (1988)  
Rykten. Världens äldsta nyhetsmedium. Stockholm: Norstedts. (Alkuperäisteos Rumeurs 1987.)
- Luostarinen, Heikki (2001)  
Kansallinen turvallisuus ja sananvapaus. Teoksessa: Uskali, Turo (toim.) Mediatesti. Syyskuun yhdestoista. Jyväskylän yliopisto: Mediainstituutti.
- Shachar, Nathan (2001)  
Palestinsk glädje var en bluff.  
<http://www.dn.se/DNet/road/Classic/arti...p/Render.jsp?d=214&a=225473&f=index.htm>.  
(Dagens Nyheterin verkkosivut 19.9.2001)
- Shibutani, Tamotsu (1966)  
Improvised News. A Sociological Study of Rumor. Indianapolis and New York: The Bobbs-Merri Company Inc.
- Stross, Randall (2001)  
The Rumor Mail. U.S. News & World Report 12.11.2001.
- Turner, Ralph (1964)  
Collective Behavior. Teoksessa: Faris, Robert (toim.) Handbook of Modern Sociology. Chicago: Rand McNally.